

Олександр Віталійович ВАПЛЯРУК*(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА СИСТЕМИ СУБ'ЄКТІВ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено науковому дослідженню поняття та структури системи суб'єктів оцінювання ефективності підприємницької діяльності. Досліджено зміст понять «суб'єкт права» та «суб'єкт адміністративних правовідносин», важливих категорій правового аналізу. Запропоновано визначення поняття «система суб'єктів оцінювання ефективності підприємницької діяльності». Обґрунтовано, що систему суб'єктів оцінки ефективності підприємницької діяльності, передусім, складають суб'єкти публічного адміністрування, а також суб'єкти, які здійснюють регулюючий, контролюючий чи інший адміністративно-правовий вплив на процес здійснення підприємницької діяльності та оцінки її ефективності. У статті запропоновано класифікацію системи суб'єктів оцінювання ефективності підприємницької діяльності в Україні, що проводиться шляхом поділу останньої на суб'єктів внутрішньої (керівники, внутрішній аудит, економічні служби підприємства) та зовнішньої оцінки (державні контролюючі органи, незалежні аудитори, банківські установи, громадські організації). Аргументовано, що система оцінки ефективності підприємницької діяльності включає в себе як внутрішніх суб'єктів, які діють в межах самої юридичної особи, так і зовнішніх суб'єктів, які забезпечують внутрішній та публічний аналіз результатів підприємницької діяльності. Проаналізовано їх роль системі оцінки ефективності підприємницької діяльності, а також окреслено взаємозв'язки між ними. Автор на основі проведеного аналізу доходить висновку, що усі суб'єкти, що входять до системи оцінки ефективності підприємницької діяльності взаємодіють, що забезпечує повноту, об'єктивність і збалансованість оцінювання ефективності підприємницької діяльності, сприяє прозорості бізнесу, відповідності його вимогам законодавства.

Ключові слова: адміністративне право, бізнес, внутрішній аудит, державний контроль, ефективність, оцінювання, правове регулювання, суб'єкти.

Постановка проблеми. У контексті сучасних викликів національній економіці підприємницька діяльність відіграє ключову роль у забезпеченні виходу держави із економічної кризи, викликаній, як внутрішніми так і зовнішніми чинниками, зокрема, війною росії проти України. Одним із базових показників якості та результативності підприємницької діяльності - є оцінка її ефективності. Однак, система суб'єктів, що здійснюють таке

оцінювання в Україні, є недостатньо структурованою, а повноваження окремих суб'єктів часто дублюються. Відсутність чітко визначеної нормативної бази та ефективних механізмів координації між державними, незалежними та внутрішніми суб'єктами оцінювання призводить до правової невизначеності, дублювання функцій, зниження якості контролю та зростання ризиків, зокрема, корупційних як для бізнесу, так і для держави. Крім того, більшість суб'єктів оцінювання зосереджуються переважно на фінансово-економічних показниках, нехтуючи правовими, соціальними, трудовими аспектами ефективності, що є важливим у контексті сталого розвитку. З огляду на це, дослідження системи суб'єктів оцінювання ефективності підприємницької діяльності, їх функцій, взаємодії та правового статусу є надзвичайно актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору.

Дослідженню суб'єктів контролю у сфері підприємницької діяльності, у тій чи іншій мірі присвячували свої наукові доробки такі вітчизняні вчені, як-то: Б. В. Авер'янов, Г. В. Атаманчук, О. М. Бандурка, А. В. Гринюк, В. М. Гриньова, І. І. Гуменюк, А. М. Захарченко, С. В. Ківалов, О. П. Кириленко, К. І. Ковальчук, А. Т. Комзюк, О. М. Музичук, К. Б. Левченко, В. В. Сокуренок, О. О. Шевчук, О. М. Шумило та інші. Утім, проблематика комплексного дослідження системи суб'єктів оцінювання ефективності підприємницької діяльності досі немає, що обумовлює потребу проведення відповідного теоретико-правового аналізу окресленої проблематики.

Тому *метою цієї статті* є аналіз системи суб'єктів оцінювання ефективності підприємницької діяльності, їх класифікація, функції та правове забезпечення взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Оцінювання ефективності підприємницької діяльності є не лише внутрішнім завданням самих підприємств, а й об'єктом уваги з боку державних органів, недержавних інституцій, контролюючих і наглядових суб'єктів. Здійснення оцінювання ефективності підприємницької діяльності є фактично неможливим без реалізації відповідних функцій і повноважень спеціально уповноваженими суб'єктами. Так, поняття «суб'єкт» можна розглядати з різних наукових позицій. У філософії поняття «суб'єкт» використовується для пізнання та визначення носія предметно-практичної діяльності. Тут суб'єктами виступають індивіди або соціальні групи¹. Суб'єкт у тлумаченні соціологів - індивід або група індивідів, які активно взаємодіють між собою. Щодо психологічного підходу, то у даному контексті вчені розуміють досліджувану категорію, як особистісний потенціал, що «здійснює регуляцію ступеню її включеності у види діяльності через зміну міри прояву себе як суб'єкта тієї чи іншої діяльності»². В юридичній літературі під суб'єктами права прийнято розуміти певну особу чи організацію, за якими

¹ Козакова Л. О. Суб'єкти права на місцеве самоврядування, їх правова природа. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). Т. 2. 2018. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1-2_2018/42.pdf.

² Лукасевич О. А. Суб'єкт, суб'єктність і вчинкова активність. *Проблеми сучасної психології*. 2013. № 1. С. 44.

держава та суспільство визнає право бути носіями суб'єктивних прав та обов'язків.

Ґрунтовний аналіз теоретико-правових підходів до розуміння суб'єктів права пропонує І. М. Сопілко, який зазначає, що в сучасній теорії права існують дві окремі тенденції щодо розуміння суб'єктів права, а саме: 1) науковці не розділяють понять суб'єкт права та суб'єкт правовідношення; 2) виокремлюють та розрізняють ці дві категорії. Доцільно зауважити, що останніх меншість¹. Тож, суб'єкт права – це особа, яка володіє правосуб'єктністю, тобто яка має можливість бути учасником правовідносин, а суб'єкт правовідносин, у свою чергу, – є реальним учасником даних правовідносин, тобто поняття суб'єкт права має ширше тлумачення за термін «суб'єкт правовідносин».

Тож, суб'єктом права може бути фізична та/або юридична особа, яка наділена правоздатністю та дієздатністю, має визначений правовий статус, здатна виступати учасником певних правовідносин, тобто набувати певних суб'єктивних прав та нести юридичні обов'язки. У широкому розумінні суб'єктами права виступають: фізичні особи (громадяни, іноземці, особи без громадянства); юридичні особи (підприємства, установи та організації); держави та державні органи, а також органи місцевого самоврядування. Крім зазначеного, суб'єктами права можуть виступати соціальні спільноти – «народ, нація, населення регіону, трудові колективи» та громадські організації².

Щодо суб'єктів адміністративного права, то як зазначає В. Б. Авер'янов, ними виступають учасники суспільних відносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні обов'язки, визначені адміністративно-правовими нормами³. Вчені переконані, що суб'єктами адміністративно-правових відносин є «конкретні учасники (сторони) цих відносин, наділені законодавчо (нормативно) закріпленими правами й обов'язками, які вони здійснюють у сфері публічного управління з огляду на підстави та завдання участі в адміністративно-правових відносинах, організаційну структуру, а також залежно від обсягу та змісту повноважень»⁴.

Тож, однією зі сторін адміністративно-правових відносин завжди виступає суб'єкт владних повноважень. Вчені В. Галунько та П. Діхтієвський аналізуючи правовий статус суб'єктів адміністративних правових відносин, тлумачать поняття «суб'єкт публічного адміністрування», як суб'єкта владних повноважень, який, відповідно, здійснює публічне адміністрування, зокрема: надає адміністративні послуги та/або здійснює виконавчо-розпорядчу діяльність. У цьому контексті мається на увазі орган чи посадова особа, на яку покладено функцію здійснення публічного

¹ Сопілко І. М. Теоретико-правові підходи до розуміння суб'єктів права окремими галузевими науками. *Юридичний вісник*. 2008. № 4 (9). С. 66–70.

² Коталейчук С. П. Навчальний посібник. К. : КНТ, 2009. С. 222.

³ Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юридична думка, 2005. Т. 1: Загальна частина. 2005. 624 с.

⁴ Гриценко І. С., Мельник Р. С., Пухтецька А. А. та ін. Загальне адміністративне право: підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 130.

адміністрування, як-то: орган виконавчої влади, чи орган місцевого самоврядування¹. З урахуванням зазначеного, пропонуємо під суб'єктом владних повноважень розуміти особу або орган, що наділений адміністративною правоздатністю та дієздатністю, має визначену законом компетенцію, має здатність бути учасником адміністративно-правових відносин, реалізуючи при цьому публічно-владні повноваження або виступаючи об'єктом адміністративного впливу.

Зазначимо, що систему суб'єктів оцінки ефективності підприємницької діяльності, перш за все, складають суб'єкти публічного адміністрування. Крім іншого, до цієї системи можуть входити інші суб'єкти, які здійснюють регулюючий, контролюючий чи інший адміністративно-правовий вплив на процес здійснення підприємницької діяльності та оцінки її ефективності. До таких суб'єктів, які виконують окремі адміністративні функції можуть відноситися, зокрема, відповідні інститути громадянського суспільства.

Щодо системи суб'єктів оцінювання ефективності підприємницької діяльності, передусім, доцільно звернути увагу, що у тлумачній словниковій літературі слово «система» розкривається, як «порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь; форму організації, будову чого-небудь; сукупність елементів, одиниць, частин, об'єднаних спільною ознакою, призначенням; будову, структуру, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин»². З урахуванням зазначеного, система суб'єктів оцінки ефективності підприємницької діяльності представляє собою цілісну, ієрархічно-структуровану сукупність суб'єктів публічного адміністрування, які реалізують владні повноваження та здійснюють відповідні функції у означеній сфері.

Щодо класифікації системи суб'єктів публічного адміністрування В. К. Колпаков зазначає, що для цієї системи характерний широкий перелік суб'єктів, чиї повноваження, структура, а також правові властивості різняться. З точки зору науковця, існують різні варіанти класифікації, зокрема, яка проводиться шляхом розподілу за приналежністю до відповідних державних структур, а також через розподіл на суб'єктів індивідуальних та колективних, фізичних осіб і юридичних осіб і таке інше. Так, до основних суб'єктів адміністративного права у відповідній системі, вчений відносить: 1) «Президента України»; 2) «органи державної виконавчої влади»; 3) «державних службовців як суб'єктів, у діяльності яких об'єктивізуються повноваження державних органів управління»; 4) «громадян України, іноземців, осіб без громадянства»; 5) «органи місцевого самоврядування»; 6) «об'єднання громадян»; 7) «суб'єктів

¹ Адміністративне право України: Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. С. 75.

² Словник української мови / за ред. І. К. Білодіда: в 11-ти томах. Інститут мовознавства. Київ : Наукова думка, 1970–1980. С. 203. URL: http://ukrlit.org/slovnky/slovnuk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh

підприємницької діяльності»¹.

З наведеного вбачається, що система суб'єктів оцінки ефективності підприємницької діяльності має власну організаційну структуру, притаманну лише їй, центральною ланкою якої є функціонування центральних органів виконавчої влади, що потім спускається на нижчі рівні органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також недержавних формувань, які здійснюють моніторинг діяльності бізнесу. Наприклад, до системи оцінки ефективності підприємницької діяльності входять також громадські організації та інші формування, завдяки яким відбуваються прояви активності громадянського суспільства. Утім, важливо акцентувати увагу на тому, що система оцінки ефективності підприємницької діяльності має складну структуру, адже суб'єкти підприємницької діяльності, абстрагуючись від зовнішніх чинників, передусім, зосереджені на внутрішніх процесах своєї діяльності. Саме тому, час від час підприємці проводять внутрішній аудит, аналізують фінансову звітність, внутрішні витрати, застосовують метод контролінгу своєї діяльності тощо. Саме базуючись на такому аналізі, Т. В. Гринько систематизуючи наявні наукові підходи до системи суб'єктів оцінки ефективності підприємницької діяльності, пропонує «еволюцію критеріїв оцінки ефективності діяльності з позицій особливостей різних типів прийняття управлінських рішень»². З наведеного можна дійти висновку, що система суб'єктів оцінки ефективності підприємницької діяльності має не лише зовнішню структуру, а й внутрішню. Внутрішню структуру такої системи складають наступні суб'єкти: власники підприємства (кінцевий бенефіціарний власник); керівники; фінансові, планово-економічні, маркетингові підрозділи; внутрішні аудитори³. Досліджуючи один із методів оцінки ефективності підприємницької діяльності Ю. С. Семененко зазначає, що уся система внутрішнього оцінювання діє в межах самого підприємства і являє собою сукупність методів, процедур, інструментів, а також суб'єктів, що функціонують всередині підприємства з метою постійного або періодичного аналізу результативності господарської діяльності, прийняття управлінських рішень та вдосконалення бізнес-процесів⁴.

Таким чином, система суб'єктів оцінки ефективності підприємницької діяльності – це сукупність внутрішніх і зовнішніх органів, осіб та інституцій, що наділені відповідними повноваженнями, правами та обов'язками стосовно здійснення аналізу, контролю, моніторингу та формування висновків про результативність, доцільність та законність підприємницької

¹ Колпаков В. К. Адміністративне право України. Київ : Юрінком Інтер, 1999. С. 42.

² Гринько Т. В., Головка Д. Д. Наукові підходи до оцінки ефективності суб'єктів підприємництва. *Modern Economics*. 2018. № 11. С. 51–57. DOI:10.31521/modecon.v11(2018)-08.

³ Кобилянська Г. Ю., Вовк М. О. Оцінка ефективності функціонування служби внутрішнього аудиту. URL: https://magazine.faaf.org.ua/ocinka-efektivnosti-funkcionuvannya-sluzhbi-vnutrishnogo-audit.html?utm_source=chatgpt.com.

⁴ Семененко Ю. С. Оцінка ефективності діяльності підприємства за допомогою KPI. *SWorld Journal*. Issue 10 Part 2. URL: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj10-02-004/1841>.

діяльності відповідно до економічних та правових критеріїв. Ця система оцінки ефективності підприємницької діяльності включає в себе як внутрішніх суб'єктів, які діють в межах самої юридичної особи (власники, керівництво, фінансові та моніторингові служби), так і зовнішніх суб'єктів (державні контролюючі органи, аудитори, банки, інвестори, органи місцевого самоврядування тощо), які забезпечують внутрішній та публічний аналіз результатів підприємницької діяльності.

Якщо розглядати розгалужену структуру системи зовнішньої оцінки ефективності підприємницької діяльності, то слід виокремити наступних суб'єктів, що до неї входять, зокрема: 1) Міністерство фінансів України; 2) Державна податкова служба України; 3) Державна служба статистики України; 4) Державна регуляторна служба України; Рахункова палата (у визначених законом випадках); а також 5) контрольно-наглядові органи, наприклад Державна аудиторська служба України, численні правоохоронні органи; 6) органи місцевого самоврядування в межах наданих та/або делегованих їм повноважень; 7) банки та інші фінансові установи, зокрема, у процесі кредитування; 8) громадські організації та професійні об'єднання; в окремих випадках 9) іноземні та міжнародні організації, що здійснюють моніторинг бізнес-середовища тощо. Як вбачається, система суб'єктів зовнішньої оцінки ефективності підприємницької діяльності є дуже розгалуженою, до якої входять як державні так і недержавні суб'єкти. Суб'єкти зовнішньої оцінки ефективності підприємницької діяльності здійснюють оцінювання ефективності з метою контролю, розвитку, перевірки дотримання бізнесом норм законодавства, за різноманітними критеріями, зокрема: фінансовими; економічними; адміністративними; правовими тощо.

І хоч ми пропонуємо класифікувати систему суб'єктів оцінки ефективності підприємницької діяльності на внутрішню та зовнішню структури, які можуть функціонувати самостійно одна від одної. Утім, слід акцентувати увагу, що між ними також існує взаємозв'язок, що носить системний характер, і полягає в координації дій, обміні інформацією, взаємному контролі та впливі на результати функціонування підприємства. Саме це забезпечує повноту, об'єктивність і збалансованість оцінювання ефективності підприємницької діяльності, сприяє прозорості бізнесу, відповідності його вимогам законодавства, а також інвестиційної привабливості країни в цілому.

Висновки. У результаті проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків, зокрема, визначено систему суб'єктів оцінки ефективності підприємницької діяльності, як сукупність внутрішніх і зовнішніх органів, осіб та інституцій, що наділені відповідними повноваженнями, правами та обов'язками стосовно здійснення аналізу, контролю, моніторингу та формування висновків про результативність, доцільність та законність підприємницької діяльності відповідно до економічних та правових критеріїв. Виявлено, що система суб'єктів оцінювання є складним, багаторівневим утворенням, яке охоплює як

внутрішніх, так і зовнішніх суб'єктів процесу оцінки підприємницької діяльності. До внутрішніх суб'єктів належать безпосередні власники та управлінці, служби внутрішнього аудиту, економічні аналітики, які працюють у межах підприємства. До зовнішніх суб'єктів запропоновано відносити: контролюючі державні органи, органи місцевого самоврядування, банківські установи, які оцінюють підприємницьку діяльність ззовні. Також обґрунтовано, що внутрішня та зовнішня структури системи таких суб'єктів взаємодіють між собою, що забезпечує повноту, об'єктивність і збалансованість оцінювання ефективності підприємницької діяльності, а також сприяє прозорості бізнесу й відповідності його вимогам законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юридична думка, 2005. Т. 1: Загальна частина. 2005. 624 с.
2. Адміністративне право України: Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
3. Гринько Т. В., Головка Д. Д. Наукові підходи до оцінки ефективності суб'єктів підприємництва. *Modern Economics*. 2018. № 11. С. 51–57. DOI:10.31521/modecon.v11(2018)-08.
4. Гриценко І. С., Мельник Р. С., Пухтецька А. А. та ін. Загальне адміністративне право: підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 568 с.
5. Кобилянська Г. Ю., Вовк М. О. Оцінка ефективності функціонування служби внутрішнього аудиту. URL: https://magazine.faaf.org.ua/ocinka-efektivnosti-funkcionuvannya-sluzhbi-vnutrishnogo-audit.html?utm_source=chatgpt.com.
6. Козакова Л. О. Суб'єкти права на місцеве самоврядування, їх правова природа. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). Т. 2. 2018. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1-2_2018/42.pdf.
7. Колпаков В. К. Адміністративне право України. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 544 с.
8. Коталейчук С. П. Навчальний посібник. К. : КНТ, 2009. 320 с.
9. Лукасевич О. А. Суб'єкт, суб'єктність і вчинкова активність. *Проблеми сучасної психології*. 2013. № 1. С. 44–49.
10. Семененко Ю. С. Оцінка ефективності діяльності підприємства за допомогою KPI. *SWorld Journal*. Issue 10 Part 2. URL: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj10-02-004/1841>.
11. Словник української мови / за ред. І. К. Білодіда: в 11-ти томах. Інститут мовознавства. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh.

12. Сопілко І. М. Теоретико-правові підходи до розуміння суб'єктів права окремими галузевими науками. *Юридичний вісник*. 2008. № 4 (9). С. 66–70.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2024

Oleksandr V. VAPLYARUK,

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CONCEPT AND STRUCTURE OF THE SYSTEM OF SUBJECTS OF ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

The article is devoted to the scientific study of the concept and structure of the system of subjects of assessing the effectiveness of entrepreneurial activity. The content of the concepts of “subject of law” and “subject of administrative legal relations”, important categories of legal analysis, is studied. The definition of the concept of “system of subjects of assessing the effectiveness of entrepreneurial activity” is proposed. It is substantiated that the system of subjects of assessing the effectiveness of entrepreneurial activity, first of all, consists of subjects of public administration, as well as subjects that exercise regulatory, controlling or other administrative and legal influence on the process of carrying out entrepreneurial activity and assessing its effectiveness. The article proposes a classification of the system of subjects of assessing the effectiveness of entrepreneurial activity in Ukraine, which is carried out by dividing the latter into subjects of internal (managers, internal audit, economic services of the enterprise) and external assessment (state regulatory bodies, independent auditors, banking institutions, public organizations). It is argued that the system for assessing the effectiveness of entrepreneurial activity includes both internal entities operating within the legal entity itself and external entities that provide internal and public analysis of the results of entrepreneurial activity. Their role in the system for assessing the effectiveness of entrepreneurial activity is analyzed, and the relationships between them are outlined. Based on the analysis, the author concludes that all entities included in the system for assessing the effectiveness of entrepreneurial activity interact, which ensures completeness, objectivity and balance in assessing the effectiveness of entrepreneurial activity, promotes business transparency, and compliance with the requirements of the law.

Keywords: *administrative law, business, internal audit, state control, efficiency, assessment, legal regulation, entities.*